



Hefe, O. (2016).

Da li je demokratija sposobna za budućnost? O modernoj politici.

Novi Sad: Akademska knjiga.

„I zašto nije?“, bila bi prva pomisao svakog *demokratoskeptika* pri čitanju naslova ovog djela, koji, kao i najveći broj teoretičara, analitičara i kritičara, zasigurno neće reći da je demokratija najbolji sistem/režim vladavine, ali suviše klišeizirano će ustvrditi da jest najprihvatljiviji i dokazano najinkluzivniji. Pritom nije važno što će većina – od njih pozvanih ili nepozvanih na komentar – zažmiriti ne samo na jedno već na oba oka na sve devijacije i propuste, sve zloupotrebe i zablude koje ona već stoljećima kreira i nudi kao svoj glavni *proizvod*. Približno takav inicijalni utisak na nas ostavlja knjiga njemačkog filozofa Otfrida Hefe pod nazivom *Da li je demokratija sposobna za budućnost?*, koja je u godinama nakon prvog izdanja objavljenog 2009. godine privukla pažnju svjetske naučne javnosti.

Postoji usmena predaja koju najčešće pripisuju neomarksističkim krugovima, a koja nagađa da je ikad u demokratiji postojao revolucionarni potencijal bila bi već davno, poput nekih drugih koncepata, zabranjena. A mi se, evo, ipak spremamo govoriti o njenoj budućnosti i budućnosti kakvu ona može konstruirati.

Prije svega, razmotrimo jednu sintagmu, odnosno nešto što se, s neodoljivom dozom pragmatizma u sebi, krije u nazivu Hefeove knjige. Otići ćemo toliko daleko i sebi dati na volju da to okarakteriziramo kao politološki pojam: *sposobnost za budućnost*. Ovaj, u društvenim naukama, vandimenzionalni konstrukt, koji ima dijelom prognostičke dijelom strateške, a opet dijelom proročanske atribucije, itekako igra važnu ulogu u sagledavanju *političkog* u budućnosti i *budućeg* u politici. Ne samo da služi kao realpolitično obećanje kakva često čujemo već iznimno dobro služi i kao gorki podsjetnik kako ništa iz naše duge povijesti nismo naučili, a što bi nam kao iskustveno znanje bilo od velike koristi u anticipiranju onoga što nas – u ovom konkretnom slučaju – kada je riječ o političkom habitusu, tek očekuje.

U skladu s tim, krenimo od prve autorove rečenice kojom već u uvodu tvrdi da „politika koja prijeteća zla prepoznaje tek kada se ona jasno pokažu, ogrešuje se o svoj osnovi zadatak“ (str. 11). Djelomično određuje njen fundamentalni prerogativ – koliko god se s time ne usaglašavali – te joj, reklo bi se, daje i promovira definiciju pomalo intervencionističkog

fenomena, koji bi kao svoju osnovnu zadaću trebao imati spremnu reakciju na svaku revolucionarnu inicijativu ili, pak, u najgorem slučaju, epifenomenski djelovati po njenom saznanju. Konkretnije, djeluje kao da govori o ultimativno ispravnoj politici čiji cilj bi bio zadržavanje *statusa quo*.

Uopće, ako bi nam to bio jedan od ciljeva, a do njega ćemo neslavno u svakom slučaju stići, kao što je i sam autor na kraju svog djela stigao pokušavajući problematizirati „sposobnost za budućnost“, morali bismo pristupiti na jednom izvanredno interdisciplinarnom nivou koji bi – da bi odbranio naše stavove – morao kontekstualizirati nedvojbeno više od osnovnih definicija same *politike* i *političkog*. Hefe u ovom zauzima našu stranu, ne obećavajući nikakva konceptualizirana, već isprobana pritanja u pomoć davanjem ultimativnih *receptata za uspjeh*, jer to nije uloga filozofije, a takav pristup je ono što *filozofijsko* čini izuzetnim, ne pozicionirajući filozofiju kao nauku koja u prvom planu nudi rješenja.

Nasuprot tome, ideal demokratije kakvim ga on vidi stoji u značajno antinomijskom odnosu u dvjema krajnostima koje Hefe pokušava spojiti, a koje se čine teško pomirljivim: vlastiti interes moći i odgovornost za građane. Jednom površnom perspektivom prije bismo ove radikale mogli nazvati skrivenim *ideološkim markerima* koji dolaze kao rezultat onoga što stvarni

konzumenti (učesnici u procesu odlučivanja) demokratije od nje kroz procese dobijaju ili prihvataju.

Autor postavlja pitanje da li na osnovu svoje *legitimacione prednosti* demokratija ponekad plaća visoku cijenu umanjene sposobnosti za budućnost. Ako bismo to provjerili na primjerima liberalnih demokratija euroatlantskog tipa komparirajući ih s Kinom, uvidjeli bismo da autoritarniji režimi imaju komparativnu prednost kada je riječ o mehanizmima, procesima i dužini vremena donošenja odluka. Demokratija tu gubi, ona tu više nalikuje na kruzer koji polagano plovi nego na gliser koji se vrlo brzo kreće, posebno u slučajevima kada je brzina kretanja ka konačnoj odluci važna, a naročito u multinacionalnim državama i koalicijskim vladama u kojima takvi scenariji tradicionalno traju čak i mnogo duže. Dobijamo neželjeni utisak da imaginarno-deklarativne demokratije imaju i produciraju veću sposobnost za budućnost od onih stvarnih.

Hefe navodi dva glavna neprijatelja, tačnije opasnosti koje vrebaju demokratiju, a to su politizacija i ekonomizacija. Prva anomalija reducira svaku odgovornost na minimum, dok druga ima tendenciju da je u potpunosti podrije. On uočava njihove stepene i upozorava na granice do kojih bi smjeli otići a da ne protivrječe demokratiji.

Razmatranja u prvom dijelu, pod nazivom „Okvirni uslovi“, tjeraju nas da se zapitamo šta budućnost znači za politiku

i može li ona biti nadležna za jednu zaokruženu cjelinu odgovornosti koja joj se poput hipoteke stavlja na teret, a koji ona nerijetko zarad skrivenih/viših interesa i samoinicijativno preuzima na sebe. Na kraju krajeva, da li politiku koja nam se servira na svakodnevnom *toplo-hladno* režimu ikako i može interesirati stvarna budućnost kakvu mi kao građanstvo percipiramo. Pogotovo kada sadašnjost, preciznije važnost trenutnog momentuma i široko rasprostranjene situacije uveliko odlučuju o *pobjednik-gubitnik* statusu na kraju dana. Sve ostalo su samo nade u promjenu datih okolnosti. Tu dolazi do izražaja definicija politike sposobne za budućnost kakvom je autor zamišlja, koja „brine za nadnacionalni, čak i globalni pravni poredak“ (str. 28). Takva politika nadilazi uskogrudne, lokalizirane interese i ima pretpostavno *veće apetite*.

Da li u žaru apologiranja ili u lošem prikriivanju ličnih uvjerenja, nailazimo na autorove neoliberalne izlete, poput snažnog akcentiranja inicijative pojedinca za koju smatra da partikularno (skupom većeg broja pojedinačnih akcija) tvori ono što nazivamo društvenim pokretom, zatim promovirajući prava pojedinca u kontekstu tržišta, deregulacije i minimalnog intervencionizma države, odlazeći tako daleko u kritici socijalne države vjerujući da ona svojim *mentalitetom brižnosti* eventualno može dovesti do korumpiranosti građana te spojem paternalizma i maternalizma staviti ih u režim starateljstva. Istini za

volju, moramo priznati da najveći broj današnjih država koje ulaze u red bogatih u potpunosti aplicira neoliberalne narative u skoro svim sferama, najviše ekonomskoj, ali u isto vrijeme to nas vodi ka parcijalnom priznanju da je demokratija bolest bogatih društava ili nas usmjerava ka preispitivanju mogućnosti potpune demokratizacije onih manje bogatih, siromašnih država koje djeluju vječno zaglavljene u procesu tranzicije.

Na tragu naših prethodnih kritika, Hefe veoma rano otkriva svoju definiciju sposobnosti za budućnost, definirajući je kao jednu *suštinsku sposobnost za sadašnjost*, nadopunjujući to konstituirajućim elementima stručnosti, moći i ovlaštenja za budućnost koji se međusobno nadopunjuju u demokratskoj ravni. Dakle, biti sposoban za budućnost značilo bi biti sposoban u sadašnjosti, ma kako ona zaista izgledala ili kakvom se činila.

Brojne su teme koje prvi dio ovog djela pokreće i traži njihovo pozicioniranje ili razrješenje u validnim ekskursima kroz koje bi se dijaloški kritički promišljali autorovi stavovi. Pitanje porodice i religije dolazi do izražaja, s tim da Hefe odbija proglasiti postreligijsko doba, dokazujući involviranost religija u današnjem dobu toliko duboko da su neke od njih čak cementirane u ustavnopravne poretke. Ukazano je na nedoumicu u kojoj mjeri tradicionalni upliv porodice i religije sabotira demokratiju ili koliko je spojiv s njom. Na granici paradoksalnog, previše konzervativistički afirmira

slobodu religije (koja ima svoje ne tako čiste naume ka demokratskim porecima) u sklopu vrijednosti tolerancije liberalnih demokratija, a onda, s druge strane, zagovara agresivniju sekularizaciju koja isključuje *božanski grijev* ili diviniziranu retribuciju kada se anticipacija budućnosti, a zapravo njena nemogućnost ne mogu provesti u djelo, otimajući svako odbrambeno oružje iz ruku političara.

Hefe prednost daje nauci, tvrdi da je umrežavanje predskazanje budućnosti, ohrabruje na povezivanje van lokalnih i ličnih granica, a svojim pozitivnim i negativnim kritikama globalizaciji upućuje mondijaliziranju na jedan produhovljen, kulturološki način, uz prednost i naklone koje daje ekonomiji i njenim pitanjima, prosto vjeruje da bi isprepletenošću ekonomskih interesa do izražaja došli i oni kosmopolitski. Njegova misao seže i do poziva na zajednički svjetski poredak kako bi višedimenzionalna globalizacija mirno tekla. Nadasve, u ovim epizodama autor je previše pojmovan i idejan, a premalo realpolitičan, ali ne naivno, nego očigledno krijući stvarne namjere iza ovog projekta.

Preskočimo pojmovna razjašnjenja politike koju Hefe predstavlja kroz dvanaest pojmova i prokomentirajmo onaj konačni, a to je da on smatra – zasnivajući svoje tvrdnje na antičkim spisima i učenjima – da u jednom finalističkom smislu politika postaje

demokratijom. Ponovno ne u nekom razdragano-bezazlenom kontekstu koji vodi ka idealiziranju, već suprotstavljajući se elitističkoj demokratiji i doživljavajući „vladaoca“ *primus inter pares* figurom odgovorno poručuje da „demokratija koja dopušta većinsko odlučivanje čak i za utemeljujuća ljudska prava povređuje svoju legitimnost“ (str. 79). Ovim određuje kurs demokratiji koja o društveno-pravnim minimumima i ne pregovara, nego ih podrazumijeva i doživljava kao blagostanje politike.

Centralno poglavlje knjige primat u većoj mjeri daje konkretnim strategijama i primjerima iz prakse u kojima pronalazi prednosti i mane. „Genezis“ i „Nojeva strategija“ predstavljaju „vladavinu kompetentnosti nad prirodom, odnosno „vladanja nad samim sobom“. Prvu prezentira kao politiku punomoćja koje se dobija na osnovu simboličkog statusa proizašlog iz lične izgradnje sposobnosti, a drugu kao analogiju egoizma u kojoj pojedinac spašava samog sebe, pa tek onda ostale, pokušavajući ublažiti takve konstrukcije kroz nekoliko demokratskih principa, poput solidarnosti, nažalost nedovoljno dobro da bismo povjerovali u aplikabilnost ovakvih zamisli na politiku i *politički svijet*.

Vrijedni pažnje zasigurno jesu sistem i krugovi odgovornosti kakve autor izvodi kao zaključke egzemplarno kroz prirodne katastrofe u kojima se na pijedestal stavlja individualna društvena inicijativa, objašnjavajući nužnost preveniranja

katastrofalnih scenarija u društvima koja su na tom nivou demokratičnosti da svako preuzima odgovornost za ono što je njegov zadatak i daje sve od sebe da uradi svoj dio posla, a što više djeluje kao utopija. Ovdje možemo smjestiti i „Strategiju proroka“ na osnovu koje se čini da Hefe najmanje priča o politici, ali zaista nas navodi da kroz ilustrativne primjere kompariramo realne događaje s politikom u alegorijskom, prenesenom značenju, i dođemo do spoznaje. Ipak, ovaj dio knjige je nezasluženo dug, opširan i suviše metaforičan, bez konkretnih implikacija kojima se autor previše posvetio a premalo dao i konkretizirao ih.

Dužni smo suprotstaviti se stavu o načinu postanka Evropske unije – u jeku poučaka o svjetskom pravnom poretku i nekoj vrsti globalne europeizacije – demantirajući Hefeovu tvrdnju da je EU nastala kao projekt odozdo (od naroda), jer za nju bar na početku nije postojao nikakav referendum, osim deklarativna podrška prosvijećenim intelektualnim elitama koje su iza zatvorenih vrata – nedemokratski – donijele odluku o projektu koji danas smatramo vrhuncem demokratskih vrijednosti.

Konačno, treće poglavlje, koje nazivom preuzima naslov djela, saznajno ne odmiče daleko u poređenju sa stavovima iskazanim u prethodnim poglavljima, oni su uglavnom ponovljeni i aplicirani na različite društvene fenomene. Problematizira se uloga konflikata, njihovo pritiskanje ili potiskivanje,

ciljevi konflikata, dok autor ponovo na primjerima prirodnih i vještačkih katastrofa naglašava bitnost zajedničke budućnosti, kako u pogledu donošenja odluka tako i u pogledu planiranja i nastupa na globalnoj sceni. Forsira nas na dvoumljenje o tome da li je to u duhu demokratije ili je po nekim osnovama čak i antidemokratski ako nam ne ostavlja izbor, ili zapravo imamo *par excellence* predstavu emancipatorske i kosmopolitske politike na djelu.

U svjetlu vremena u kojem živimo, djelo u fokus stavlja jednu neutralno izoliranu demokratiju koja zazire od eksperata bojeći se ekspertokratije, dajući prednost naučnom savjetovanju, komplimentira važnost tržišne ekonomije, ali ipak sluti njene granice, pesimistično gleda na stručnost kroz prizmu demokratije nihilistički govoreći da nam budućnost zahvaljujući tome nije nimalo jasnija, ne zaboravljajući utjecaj i važnost medija kojima oduzima monopol na moć tumačenja informacija. Sve ovo s ciljem kako bi se najveća važnost dala institucionalizaciji pomoću koje donošenjem odgovarajućih zakona, služenjem društvu kroz adekvatne institucije i organizacije, postavljamo trajnu odgovornost za budućnost, pritom potcrtavajući važnost obrazovanja i obučavanja kao opravdanih investicija za isti taj cilj.

Završne riječi počnimo stavom da je u ovoj knjizi na samom kraju Hefe ipak sumnju na određenu dozu neoliberalizma

u svojim idejama učinio osnovanom, citirajući njegove sljedeće misli: „Nasuprot strahovanju da liberalna demokratija redukuje ljude na atomizovane individue, građansko društvo svojim aktivnostima pokazuje da visoko razvijeni individualizam može da ide ruku pod ruku sa smislom za zajednicu“ (str. 295). Međutim, posezanje za ovim argumentom nam čak nije ni potrebno za dekonstrukciju modaliteta budućnosti demokratije u takvom okrilju s obzirom na to da i sam autor iskazuje bezrezervnu sumnju u nju, priznaje da demokratije nemaju zapanjujuću sposobnost za budućnost.

Općenito, knjiga predstavlja jednu proširenu, s razlogom nezaokruženu studiju koja aktualizira brojne uvide, strategije, promišljanja i ideje, samim tim imajući više formu naučnih eseja koji imaju čvrstu strukturu i iscrpno traže daljnja preispitivanja, vjerovatno više na jedan dijaloški nego nužno jednosmjernan kritički način. Autor skoro svako poglavlje počinje historijskim filozofsko-političkim uklonom, sve od antike do modernog doba, koji daje dodatnu vrijednost ovom djelu. S razlogom ulazi u red preporučene literature u polju političke filozofije i opravdava zasluženno mjesto.

Mustafa Mujkić¹

*Univerzitet u Sarajevu –
Fakultet političkih nauka*

¹ mujkic@fpn.unsa.ba